

Τα Υποκειμενικά δικαιώματα στον Max Weber

*Βασίλης Α. Πανταζής #, Χριστίνα Κουτούβελα **

Περίληψη

Στο έργο του Γερμανού νομικού, οικονομολόγου και κοινωνιολόγου Max Weber (1864-1920) συναντά κανείς μια αμφίθυμη, επιφυλακτική εκτίμηση της δυνατότητας ένταξης των αξιών της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης στο δυναμικό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των αξιών. Στη δέσμευση του Weber απέναντι στα ατομικά δικαιώματα ελευθερίας αντιστοιχεί ο βασικός του προβληματισμός, το ζήτημα της ελευθερίας δράσης του ανθρώπου, έτσι ώστε η κοινωνιολογία του στο μετα-θεωρητικό, εμπειρικό και θεωρητικό επίπεδο να εξετάζεται για τη σχέση της με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Λέξεις κλειδιά: υποκειμενικά δικαιώματα, ανθρώπινα δικαιώματα, δίκαιο, ισότητα, ελευθερία

Αναπληρωτής Καθηγητής Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

* Διδάκτωρ Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α., Μεταδιδακτορική ερευνήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

1. Εισαγωγή

Το θετικό δίκαιο σύμφυτο με την ανθρώπινη κοινωνία, συναποτελείται από το Σύνταγμα, επί πλέον από τη νομοθεσία και τη διοίκηση, ή και από τη σύμβαση. Το θετικό δίκαιο υπάρχει ως αντικειμενικό δίκαιο, αλλά και ως υποκειμενικό δίκαιο (Δεσποτόπουλος, 1986). «Αντικειμενικό δίκαιο είναι το σύνολο του συντελεσμένου κάθε φορά καθορισμού δικαίου, όπως ισχύει για το εκάστοτε υποκείμενό του» (Δεσποτόπουλος, 1986), δηλαδή αντικειμενικό δίκαιο είναι το σύνολο της νομοθεσίας, των νομικών κανόνων. Το αντικειμενικό δίκαιο - και κατά συνέπεια το δικαιοσύστημα - δεν περιλαμβάνει μόνο τους κανόνες που εκδίδονται από θεσμικά όργανα - δηλαδή από τον νομοθέτη - αλλά και από τις εκτελεστικές και δικαστικές αρχές. Από την άλλη πλευρά, «υποκειμενικό δίκαιο είναι η εφεξής πρόβαση του καθορισμού δικαίου, όπως και όσο εξαρτάται από το κάθε φορά υποκείμενό του προς την αντίστοιχη κατεύθυνση» (Δεσποτόπουλος, 1986). Το υποκειμενικό δίκαιο (δικαίωμα) περιγράφει τη συγκεκριμένη δικαιοσύνη κατάσταση για ένα άτομο ή μια ομάδα και δηλώνει το να έχει δικαίωμα/δικαιώματα το μεμονωμένο υποκείμενο δικαίου, δηλαδή πρόσωπο, απέναντι σε άλλο πρόσωπο ή κράτος. Πεδίο των υποκειμενικών δικαιωμάτων: το άτομο έχει το δικαίωμα να κάνει κάτι, να απαιτήσει, να απέχει. Το υποκειμενικό δικαίωμα αναγνωρίζει την αξίωση του ατόμου σε ορισμένα αγαθά και κάποια μορφή συμπεριφοράς. Αυτό το δικαίωμα μπορεί να καθορίσει τα όρια της επιτρεπόμενης συμπεριφοράς που ρυθμίζει τις σχέσεις στην κοινωνία. «Υποκειμενικό» και «Αντικειμενικό» είναι αυτο-χαρακτηρισμοί και ως εκ τούτου δεν μπορούν να ληφθούν κυριολεκτικά με αυτή την έννοια (Kelsen, 1976 · Colliot-Thélène, 2009, 10).

Στη συνέχεια θα επικεντρωθούμε στην κοινωνιολογία του δικαίου (εκπροσωπούμενη από τον Max Weber) και στη δικαιοσύνη θεωρία. Σημείο τομής όλων των κειμένων στα οποία βασιζόμαστε αποτελεί η έννοια του «υποκειμενικού δικαιώματος». Κατά της ανυποληψίας στην οποία έχει περιπέσει αυτή η έννοια από αρκετούς νομικούς και ορισμένους φιλοσόφους (Villey, 2003· Descombes, 2004· Colliot-Thélène, 2009) είμαστε της άποψης ότι το υποκειμενικό δίκαιο (δικαίωμα) αποτελεί τη σύγχρονη μορφή του πολιτικού υποκειμένου: ενός υποκειμένου, στο οποίο δεν ταιριάζει κάτι φυσικό, το οποίο μάλλον διαμορφώθηκε στην ιστορική εξέλιξη των σύγχρονων φιλελεύθερων δημοκρατιών (Colliot-Thélène, 2009). Αυτά τα

δικαιώματα ισχύουν μόνο με την προϋπόθεση ότι είναι εγγυημένα από μια εξουσιαστική αρχή (Benhabib, 2008 · Colliot-Thélène, 2009). Αυτή η εξουσιαστική αρχή ήταν στο παρελθόν το κράτος ως αποκλειστικός συνομιλητής των δικαιωμάτων των υποκειμένων που ζητούσαν το δίκαιο τους. Με τη διάβρωση της εθνικής κυριαρχίας, η οποία χρονολογείται εν μέρει στην εθελοντική μεταφορά εθνικών αρμοδιοτήτων σε υπερεθνικά όργανα, αλλά και με την εμφάνιση νέων «πολυμορφικών εξουσιαστικών αρχών» (Colliot-Thélène, 2009, 2) που παράγουν δικαιοκράτεια ή οιονεί δικαιοκράτεια αυτονομίας ρυθμίσεις, προκαλείται σε αυτό το αποκλειστικό καθεστώς ένα τέλος. Η αβέβαιη μοίρα του πολιτικού υποκειμένου από τότε αποφασίζεται σε έναν μη-ιεραρχικό χώρο μέσω αυτής της νέας εξουσιαστικής αρχής (Colliot-Thélène, 2009).

Ο Weber διαμορφώνει ένα κοινωνιολογικό σύστημα μέσα από το οποίο δεν αναδύεται ένα πλέγμα δικαιωμάτων που να αντιπαρατίθεται προς την κεντρική εξουσία και χαρακτηρίζει μάλιστα τα δικαιώματα ως «ορθολογιστικές προκαταλήψεις» (Weber, 1997, 35 · Γκίβαλος, 2009, 119). Θεωρεί ότι η επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί μια μορφή «ακραίου ορθολογιστικού φανατισμού» (Weber, 2002) και ότι είναι δύσκολο να κατανοηθεί, από την πλευρά των ελλόγων σκοποθεσιών, η ανορθολογική συμπεριφορά που προκύπτει από τις αντιδράσεις τέτοιου τύπου στάσεων. Αν και ο Weber δυσπιστεί ακόμα και στη δυνατότητα ένταξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προσεγγίζει με τον δικό του τρόπο αυτές τις αξίες όταν προσανατολίζει τις πρακτικές πολιτικές απόψεις του στην αξία της ατομικής ελευθερίας.

Στην εκτεταμένη έρευνα του Weber βρίσκει το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συνήθως, μόνο έμμεση προσοχή. Στην πολιτική και επιστημονική ιστορία αποδοχής των πολιτικών συγγραμμάτων, για παράδειγμα, παρατηρεί κάποιος στην αμφίθυμη στάση του Weber προς τα ανθρώπινα δικαιώματα πράγματι συχνά επικριτικές παρατηρήσεις, αλλά κυρίως στις πολιτικές πεποιθήσεις του και μόνο δευτερευόντως στην κοινωνιολογική και συστηματική άποψη (Colliot-Thélène, 2009).

Η μελέτη αυτή ασχολείται με την αντιπαράθεση του Max Weber με τα υποκειμενικά δικαιώματα, ιδιαίτερα τα ανθρώπινα δικαιώματα. Πρώτον, θα διευκρινιστεί σε ποιες γενικές θεωρητικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις βασίζονται οι προσεγγίσεις του Weber. Γι' αυτό εξετάζεται η έννοια των

υποκειμενικών δικαιωμάτων καθώς και η προέλευση και επίδρασή τους. Παρόλο που η αντιπαράθεση του Weber με τα ανθρώπινα δικαιώματα παίζει δευτερεύοντα ρόλο στο έργο του, παρουσιάζονται οι σκέψεις του για τις κοινωνικές σχέσεις και τα αποτελέσματά τους.

2. Ιστορικό: Κοινωνιολογική δικαιοκή αντίληψη κατά τον Max Weber

Για τον Weber, ο οποίος, ως εκπαιδευμένος δικηγόρος, αναλαμβάνει μια «περιπλάνηση μεταξύ της δικαιοκής θεωρίας, της δικαιοκής ιστορίας και της κοινωνιολογίας του δικαίου» (Gerhart, 2010, 61), η κοινωνιολογική έννοια του δικαίου ή γενικότερα η κοινωνιολογική εξέταση του δικαίου μπορεί να διαφοροποιείται με «ενδιαφέρον για είναι (Sein)» αυστηρά από μία δικαιοκή δογματική θεώρηση με «ενδιαφέρον για δέον (Sollen)» (Δημητρόπουλος, 1998, 68· Baer, 2014). Στη μελέτη του για την κοινωνική δράση και τις προκύπτουσες δεσμεύσεις ο Weber προσδιορίζει τέσσερις εξωτερικούς «ιδανικούς τύπους»¹ (Weber, 2010, 564), καθώς και εξωτερικές επιδράσεις, όπως τα έθιμα ή τους κανόνες που καθορίζουν τις σχέσεις (Weber, 2010, 210). Θεωρεί το δίκαιο ως ένα από αυτούς τους κανόνες. Σε αντίθεση με το έθιμο, ο κανόνας ρυθμίζει κανονιστικά την κοινωνική δράση, η οποία αρχικά προϋποθέτει μόνο μια εσωτερική πίστη στη νομιμότητα των ενδιαφερομένων (Weber, 2010, 213). Αλλά το δίκαιο επιβάλλεται επίσης από ένα «δικαιοκή πλαίσιο» (Weber, 2010, 204).

Ενώ σε άλλους κανονισμούς, όπως η «Σύμβαση», μπορεί να αναμένεται στην περίπτωση της απόκλισης μόνο μια σχεδόν αισθητή εγειρόμενη επίκριση από τους άλλους (Weber, 2010, 211), επικυρώνονται παραβάσεις του δικαιοκού συστήματος μόνο και μόνο προς χάριν του δικαίου με σωματικό και ψυχολογικό εξαναγκασμό (Weber, 2010, 196). Το δικαιοκή πλαίσιο δεν πρέπει αναγκαστικά να εγγυάται από την πολιτική εξουσία, αρκεί να είναι διαθέσιμα ένα ή περισσότερα άτομα «για τον σκοπό αυτό, για την περίπτωση εμφάνισης των σχετικών πραγματικών περιστατικών» (Weber, 2010, 204). Ο Weber το περιέγραψε αυτό γενικότερα ως

¹Ο άνθρωπος προσανατολίζει τη συμπεριφορά του στους «ιδανικούς τύπους» δράσης: σκόπιμη ορθολογική δράση (προσανατολισμένη προς έναν στόχο), ορθολογική αξιακή δράση (ηθικά κίνητρα), συναισθηματική δράση (από αγάπη και συναίσθημα) ή παραδοσιακή δράση (σύμφωνα με τα δεδομένα).

«καταναγκαστικό μηχανισμό» (Weber, 2010, 204). Έτσι, παρουσιάζεται το δίκαιο ως «θεσμικά εγγυημένος καταναγκαστικός κανόνας» (Baer, 2014). Ολόκληρη την κοινωνιολογική δικαιοκή θεωρία του αντλεί ο Weber «στον απόηχο μιας διαδικασίας ορθολογισμού» (Gerhart, 2010, 52). Ο ίδιος πιστεύει ότι ο σύγχρονος κόσμος καθορίζεται από έναν αυξανόμενο ορθολογισμό (Weber, 1988, 525) του οποίου χαρακτηριστικά γνωρίσματα είναι η διαφοροποίηση στους τομείς με διαφορετικούς προσανατολισμούς δράσης («αξιακούς τομείς») (Kruse/Burrelmeier, 2012, 117) και «εγγενείς νόμους» αυτών των τομέων «γραφειοκρατία» (Weber, 2010, 551· Kruse/Burrelmeier, 2012, 121). Το δίκαιο υφίσταται με τον χρόνο μία διαδικασία τριών σταδίων της ορθολογικής οργάνωσης, όπου σχηματίζονται ολοένα αφηρημένοι κανόνες στους οποίους στρέφεται στη συνέχεια η εφαρμογή του δικαίου (Weber, 2010, 395).

Με τη «γενίκευση» περιορίζονται καταρχήν οι λόγοι της απόφασης σε λίγες αρχές (Weber, 2010, 301). Η διαπίστωση «τι σε μια κοινή ή συναινετική ενέργεια δικαιοκά είναι σημαντικό», οδηγεί στη νομική κατασκευή των νομικών σχέσεων και των νομικών θεσμών (Weber, 2010, 392). Και τελικά οι αποκτώμενες δικαιοκές αρχές καθίστανται τέτοιας μορφής «που αποτελούν ένα λογικά σαφές, λογικά αντιφατικό και, πάνω απ' όλα, θεμελιωδώς ολοκληρωμένο σύστημα κανόνων» (Weber, 2010, 395). Συγχρόνως, ο Weber διακρίνει το «τυπικό ορθολογικό δίκαιο», το οποίο χαρακτηρίζεται από την εγγενή νομιμότητα του δικαίου και περιλαμβάνει κάθε θετικό δίκαιο ανεξάρτητα από το περιεχόμενό του και το «υλικό ορθολογικό δίκαιο», το οποίο διεκδικεί υψηλότερη νομιμότητα επειδή ακολουθεί ηθικές προσταγές ή πολιτικές αρχές (Weber, 2010, 303).² Το τυπικό ορθολογικό δίκαιο μπορεί εύκολα να αντικρούσει τα περιεχόμενα και τις αξιακές αξιώσεις του υλικού ορθολογισμού.

² Η τυπική ορθολογικότητα αναφέρεται στις σχέσεις των ατόμων προς τα μέσα που χρησιμοποιούν για την επίτευξη κάποιου σκοπού. Με την έννοια της υλικής ορθολογικότητας, ο Weber αναφέρεται σε ένα δίκτυο ενεργειών και στόχων για τη συντήρηση και αναπαραγωγή του κοινωνικού όλου, όπου υπεισέρχονται αξιολογικά κριτήρια, όπως η μέριμνα για τη διατήρηση και πρόοδο της πολιτικής κοινωνίας. Βλ. Μαξ Βέμπερ, *Δοκίμια επί της θεωρίας των κοινωνικών επιστημών*, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 1972, μτφρ. Α. Γρηγορογιάννη, κεφ. 1 και 2, βλ. Βλ. επίσης Μ. Γκίβαλος, 2009.

3. Υποκειμενικά δικαιώματα

3.1 Κοινωνιολογικός ορισμός των υποκειμενικών δικαιωμάτων

Το υποκειμενικό (δικαίο) δικαίωμα ορίζει ο Weber ως «πηγή εξουσίας» που δίνει στο κάθε άτομο την «ευκαιρία» να επιβάλλει, να απαγορεύει ή να επιτρέπει μια δράση σε άλλους, με το να μπορεί να επιτύχει την επικράτηση του συμφέροντός του με τη βοήθεια του «δικαιικού πλαισίου» (Weber, 2010, 201).

Τα υποκειμενικά δικαιώματα απορρέουν από τις δικαιοκτικές αρχές, δηλαδή από «αφηρημένους κανόνες με περιεχόμενο ότι ένα συγκεκριμένο γεγονός πρέπει να συνεπάγεται ορισμένες νομικές συνέπειες» (Weber, 2010, 307) και μόνο ως αποτέλεσμα της 'εγκυρότητας', ανεξάρτητα από το αν αναφέρονται γι' αυτό απλοί λόγοι σκοπιμότητας, και όχι σύμφωνα με την ελεύθερη βούληση, από επιείκεια, χάρη ή αυθαιρεσία» (Weber, 2010, 201). Ο Weber διαφοροποιεί αναγόντας σε μια σχετικά με τη θεωρία του δικαίου διάκριση μεταξύ έγκυρων και απαγορευτικών δικαιοκτικών αρχών αφενός και επιτρεπτών δικαιοκτικών αρχών αφετέρου. Τις δικαιοκτικές αρχές που επιβάλλουν ή απαγορεύουν μια δράση χαρακτηρίζει ως «αξιώσεις» (Weber, 2010, 308). Από κοινωνιολογική άποψη αντιστοιχούν στην προσδοκία ότι οι άλλοι κάτι θα κάνουν ή θα απέχουν (Weber, 2010, 308). Οι επιτρεπόμενες δικαιοκτικές αρχές, οι αποκαλούμενες «εξουσιοδοτήσεις», αντιστοιχούν κοινωνιολογικά στην προσδοκία ότι επιτρέπεται να «κάνει κάτι χωρίς να ενοχλεί τους άλλους ή να το επιτρέψει να συμβεί κατά βούληση» (Weber, 2010, 308). Εξουσιοδότηση σημαίνει «ποιοτική επέκταση της σφαίρας ελέγχου του ατόμου» (Weber, 2010, 308) και αποτελεί επομένως υποκειμενικό δικαίωμα κατά την έννοια του ορισμού. Διότι, ενώ στην περίπτωση των αξιώσεων, η επιβολή ή η απαγόρευση βρίσκεται στο προσκήνιο και τα δικαιώματα του ατόμου προκύπτουν απλώς με τη μορφή «αντανάκλασης» (Weber, 2010, 200)³, το εξουσιοδοτημένο άτομο έχει πρωτογενώς το δικαίωμα. Από

³Τη διατύπωση του Μαξ Βέμπερ: «...πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι σε μια κοινωνιολογική ανάλυση... το νομικά εξασφαλισμένο συμφέρον ενός δεν είναι παρά η 'αντανάκλαση' μιας 'ρύθμισης' και ότι δεν του παρέχεται κανένα 'υποκειμενικό δικαίωμα'». Max Weber, *Οικονομία και Δίκαιο, Κοινωνιολογία του Δικαίου, μτφρ.* Μ. Κυπραίου, εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Αθήνα 1979, σ. 63.

την άλλη πλευρά είναι υποχρέωση του άλλου ποια μορφή αντανάκλασης από την εξουσιοδότηση ακολουθεί. Η διάκριση γίνεται σαφής με βάση μια σύγκριση, όπως μεταξύ της απαγόρευσης κλοπής και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Η υποχρέωση να μην κλέβεται αιτιολογεί απλώς έμμεσα ως «αντανάκλαση» το δικαίωμα να μην ληστεύεται. Από την άλλη πλευρά, το υποκειμενικό δικαίωμα στην ιδιοκτησία ακολουθείται άμεσα από ατομικές εξουσίες διάθεσης (Menke, 2009, 3).

3.2 Γένεση υποκειμενικών δικαιωμάτων

Από κοινωνιολογική μελέτη και μελέτη της ιστορίας δικαίου καταλήγει ο Weber στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα του ατόμου δεν εγγυάται σε καμία περίπτωση εξουσία για τις ενέργειες των άλλων και, επομένως, περιορίζει τη δράση αρμοδιοτήτων του (Weber, 2010, 310).

α) πολιτικοί λόγοι

Μείζονας σημασίας για την αλλαγή αυτή ήταν πολιτικά η ανάγκη για ισχύ των ηγεμόνων και των αξιωματούχων στην ολόένα και πιο ισχυρή πολιτική κρατική εξουσία (Weber, 2010, 280). Το σύγχρονο κράτος στοιβάζει στις περιόδους εκκλησιαστικής ηγεμονίας και φεουδαρχικής ιδιαιτερότητας τη διαμοιρασμένη εξουσία σε διάφορους κανόνες και έτσι είναι σε άμεση σχέση με τους πολίτες. Τα υποκειμενικά δικαιώματα χαρακτηρίζουν τη σχέση αυτή μεταξύ κράτους και πολίτη στη σύγχρονη πολιτική τάξη. «Αρνητικά» (Weber, 2010, 281) περιορίζουν αυτά την εξουσία των κυβερνώντων. Με το να διευρύνονται οι δυνατότητες σχεδιασμού του ατόμου και συγχρόνως να συστηματοποιούνται δεν αυξάνεται μόνο η σύνδεση της κρατικής εξουσίας στο δικαίωμα του «κρατικού οργανισμού», αλλά και σε αυτό του πολίτη (Weber, 2010, 205). Πέρα από αυτό ενισχύει ο καθορισμός της αναγκαστικής βοήθειας, που παρέχεται στους εξουσιοδοτημένους πολίτες, το «μέσο ισχύος της πολιτικής εξουσίας», το μονοπώλιο της κρατικής εξουσίας (Weber, 2010, 202).

β) οικονομικοί λόγοι

Οικονομικά εξετάζοντας έχουν συμβάλει τα συμφέροντα «μέσα από την ιδιοκτησία ως τέτοια (‘ταξική θέση’) στον τυπικά, ‘ελεύθερο’ αγώνα τιμών και ανταγωνισμού στην αγορά των οικονομικά προνομιούχων» στη γένεση των υποκειμενικών δικαιωμάτων (Weber, 2010, 368). Ήθελαν να διαθέτει και να διευρύνει το άτομο τη δυνατότητα (για οικονομικά αγαθά στο μέλλον), συμφωνώντας ή επιβάλλοντας

(Weber, 1922, 289) νομικούς κανόνες που του επιτρέπουν να το πράξει. Ο «σύγχρονος καπιταλισμός» δημιουργεί, έτσι, μια απελευθερωμένη από τον πολιτικό έλεγχο και τη ρύθμιση κοινωνική σφαίρα στην οποία το δίκαιο παρέχει αρμοδιότητες, καθώς επίσης προσφέρει ασφάλεια και προστασία (Weber, 2010, 200). Ο Weber, για τον οποίο ο καπιταλισμός είναι το σημαντικό σύστημα της σύγχρονης κοινωνίας, αποδίδει σε αυτή την οικονομική ανάπτυξη ιδιαίτερα μεγάλη σημασία σχετικά με τη μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων.

4. Ανθρώπινα δικαιώματα

Στην κοινωνιολογική ανάλυση του Weber για το δυτικό ορθολογικό δίκαιο, η ιδέα των αναφαίρετων ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραμένει ουσιαστικά στο περιθώριο (König, 2012, 57). Παρόλα αυτά, αναπτύσσει μερικές ενδιαφέρουσες θέσεις για την προέλευση και το αποτέλεσμα τους.

4.1 Επιστημονική αιτιολόγηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Ο Weber είναι επιφυλακτικός έναντι των προσπαθειών να αιτιολογηθούν επιστημονικά τα ανθρώπινα δικαιώματα (König, 2012, 57). Υποστηρίζει μια ελεύθερη κρίση, απορρίπτει τις πολιτιστικές επιστημονικές δηλώσεις σχετικά με την «κανονιστική λογική» των δικαιοκάνονων και επικεντρώνεται πλήρως στη μελέτη των «ευκαιριών» της «εμπειρικής εγκυρότητας» (Weber, 2010, 181). Αυτό βασίζεται στη διάκριση μεταξύ της εμπειρικής εκτίμησης των κοινωνικών γεγονότων (κρίση για το γεγονός) και της «πρακτικής αξιολόγησης» (αξιολογική κρίση) του (König, 2012, 86). Οι αξιολογικές κρίσεις είναι «κανονιστικές πειθαρχίες», όπως η δογματική νομική επιστήμη, η πολιτισμολογία ως «επιστήμη πραγματικότητας» δεν πρέπει να ξεπερνά την κρίση για το γεγονός (König, 2012, 86). Κάνει το «κανονιστικό ισχύον» σε «αντικείμενο της εμπειρικής έρευνας» και πραγματεύεται απλά ως «είναι» και όχι ως «ισχύον» (Weber, 1988, 531). Έτσι ο Weber ενδιαφέρεται για το θέμα του πώς «η πεποίθηση από τη χαρακτηριστική 'νομιμότητα' ορισμένων δικαιοκάνονων, από την οποιαδήποτε επιβολή θετικού δικαίου σε καταστροφική ισχύ ορισμένων αρχών του δικαίου, επηρεάζει την πρακτική νομική ζωή πραγματικά άμεσα» (Weber, 2010, 595).

4.2 Επεξήγηση της εξέλιξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Έχοντας ήδη παρουσιάσει τη γενική ανάλυση του Weber σχετικά με τη σχέση ανάμεσα στη θετικοποίηση των υποκειμενικών δικαιωμάτων με την άνοδο της γραφειοκρατίας και του καπιταλισμού (König, 2012, 59), το θέμα που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια είναι η συγκεκριμένη προέλευση και εξέλιξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

4.2.1 Γένεση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων - Τα ανθρώπινα δικαιώματα στο σύγχρονο δικαιοσύστημα

Στο αίτιο αρχών φυσικού δικαίου, όπως στα ανθρώπινα δικαιώματα, βλέπει ο Weber ένα κενό βασιμότητας που δημιουργήθηκε λίγο μετά την εισαγωγή νέων σύγχρονων δικαιοσύστημάτων, τα οποία δεν μπορούν να βασίζονται, ενόψει επαναστατικών αναταραχών και της αυξανόμενης εκκοσμίκευσης, ούτε στην παράδοση ούτε στη διαφώτιση (Weber, 2010, 596). Ως «επιτομή των ανεξάρτητων από όλα θετικού δικαίου και απέναντι σε αυτό ισχυόντων κανόνων, οι οποίοι δεν φέρουν την αξία τους από αυθαίρετο καταστατικό φέουδο, αλλά αντιθέτως νομιμοποιούν μόνο την ανάληψη εξουσίας [ακόμα και] λόγω των αμιγώς έμφυτων ιδιοτήτων είναι νόμιμοι», αντικαθιστά το φυσικό δίκαιο τις θρησκευτικές νομικές αιτιολογήσεις και σύμφωνα με τον Weber, είναι η τελευταία μορφή υπερ-θετικιστικής δικαιοσύνης νομιμότητας (König, 2012, 106).

Κατά συνέπεια, πέρα από την αγγλοσαξονική δικαιοπρακτική και τη ρωμαϊκή δικαιοθεωρία, βάσεις της «ορθολογικής νομοθεσίας» του σύγχρονου δικαιοσύστηματος και του οικουμενικού δικαιοσύστηματος είναι το φυσικό δίκαιο. Στις αναπτύξεις του ο Weber χαρακτηρίζει το περιεχόμενο του κεντρικές ιδέες του σύγχρονου έθνους των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (König, 2002, 104). Διακρίνει ένα ορθολογικό φυσικό δίκαιο από έναν μη ορθολογικό νατουραλισμό της ιστορικής δικαιοθεωρίας, η οποία προσφεύγει σε μία δικαιοαίσθηση και λαϊκό πνεύμα, που αναγνωρίζει ιστορικά το φυσικό δίκαιο (Gephart, 2010, 122).

Αλλά ο Weber αντιλαμβάνεται τη (δικαιοαίσθηση) ως μη-ορθολογική και, ως εκ τούτου εκλαμβάνει ως «φυσικό δίκαιο» γι' αυτό μόνο το ορθολογικό φυσικό δίκαιο

(Weber, 2010, 404). Αυτό ταξινομεί αυτός σε τυπικό και υλικό φυσικό δίκαιο, το καθένα με διαφορετικές προϋποθέσεις για τη νομιμότητα θετικού δικαίου (Weber, 2010, 597· Βέμπερ, 1972). Σύμφωνα με το τυπικό φυσικό δίκαιο, στο οποίο κατατάσσονται κυρίως τα δικαιώματα ελευθερίας, όπως η ελευθερία συμβάσεων και η νομική ισότητα, βασίζεται κάθε νόμιμο δικαίωμα σε καταστατικό και σε μια ορθολογική συμφωνία (Weber, 2010, 599). Το υλικό φυσικό δίκαιο πρέπει να αντιστοιχεί στη «λογική των πραγμάτων»: Η διαφορά μεταξύ τυπικού και υλικού φυσικού δικαίου, όμως, είναι μόνο «σταδιακή, διότι δεν μπορεί να υπάρξει ένα καθαρά τυπικό φυσικό δίκαιο: θα έπρεπε να συμπίπτει με τελείως κενές περιεχομένου, γενικές δικαιοτικές έννοιες» (Weber, 2010, 599). Ο Weber αποδίδει μεγαλύτερη σημασία στο τυπικό-ορθολογικό φυσικό δίκαιο των ορθολογικών θεωριών και δίνει προτεραιότητα έτσι στα φιλελεύθερα αμυντικά δικαιώματα έναντι στα πολιτικά δικαιώματα συμμετοχής και στα κοινωνικά (Weber, 2010, 598).

4.2.2 Προέλευση της θεσμοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Αντίστοιχα με τις σκέψεις του σχετικά με το δίκαιο ο Weber παρέχει επίσης μια ιστορική εξήγηση της θεσμοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ως ιστορική πηγή αναφέρει ο Weber, στηριζόμενος στους Georg Jellinek (Weber, 1963, 15) και Ernst Troeltsch (Weber, 2010, 595), τη θρησκευτική εξέλιξη από το χριστιανικό κοινωνικό ιδανικό μέσω των αιώνων. Δεν ήταν η συγκριτικά σκεπτικιστική *Déclaration des Droits de l' Homme et du Citoyen* (1789), αλλά η *Virginia Declaration of Rights* (Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Βιρτζίνια) (1776) η αφετηρία για την ιδέα της διασφάλισης συνταγματικά των εγγενών, αναφαίρετων δικαιωμάτων του ατόμου. Αναδύθηκε από τον «θρησκευτικό ατομικισμό» και την «αντι-εξουσιαστική κοινοτική οικοδόμηση» των πουριτανικών αιρέσεων (König, 2002, 108), που αγωνίστηκαν για ανεκτικότητα, θετική και αρνητική θρησκευτική ελευθερία και απαίτησαν τη δημοκρατική συμμετοχή πέρα από τον διαχωρισμό του κράτους και της εκκλησίας (Weber, 2010, 155). Μόνο «βάσει της συνεπούς αιρέσεως» θα μπορούσε να προκύψει ένα δικαίωμα των εξουσιαζόμενων [...] κατά της πολιτικής ή οποιαδήποτε μορφή εξουσίας [...], το οποίο σύμφωνα με τον Weber δεν ήταν γνωστό ούτε στην αρχαιότητα ούτε στον Μεσαίωνα, ούτε και στη θεωρία του Rousseau για το κράτος (Weber, 2010, 725). Διότι το ορθολογιστικό-καπιταλιστικό πνεύμα του Διαφωτισμού

έκανε νομικές αποφάσεις θέμα της ορθολογικής επιχειρηματολογίας, που προώθησε την οικοδόμηση και συστηματοποίηση των οικουμενικών κανόνων (Weber, 2010, 600), αλλά τελικά απάλειψε μόνο τις παραδόσεις και δεν μπορούσε να ενισχύσει επαρκώς την πίστη στα ανθρώπινα δικαιώματα.

4.2.3 Συνέπειες της θεσμοθέτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Ο Weber χαρακτηρίζει τα θεσμοθετημένα ανθρώπινα δικαιώματα ως «εξαιρετικά ορθολογιστικούς φανατισμούς» (Weber, 1988, 542) και με τον τρόπο αυτό σχετικοποιεί την αντίληψη ότι αποτελούν μέρος μιας διαδικασίας διαφώτισης «του καθαγιασμού της λογικής» (Albert/Bienfait/Sigmund/Wendt, 2005, 15) σύμφωνα με την οποία η ελευθερία του ατόμου πρέπει να καταλήξει σε «σχετικά καλύτερο κόσμο» για όλους (Joas, 2005, 264). Επίσης συνδέει τη θεσμοθέτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τα «δομικά φαινόμενα της σύγχρονης εποχής» (König, 2002, 144).

4.2.3.1 Ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερία

Ο Weber θέτει τα ζητήματα της επιβολής και της γέννησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο των γενικών εκτιμήσεων για την επέκταση του καπιταλισμού και της γραφειοκρατικοποίησης (König, 2002, 115 ·Weber, 2010, 657). Η αξίωση τυπικής δικαιοσύνης και οικονομικής ελευθερίας παρέχουν σύμφωνα με τον Weber προπαρασκευαστική εργασία «για την καταστροφή όλων των ειδικών θεμελίων των πατρογονικών και φεουδαρχικών δικαιοσύνης συστημάτων ευνοώντας έναν κόσμο αφηρημένων κανόνων, δηλαδή έμμεσα [για τη] γραφειοκρατικοποίηση [και επιπλέον] με έναν πολύ συγκεκριμένο τρόπο στην επέκταση του καπιταλισμού» (Weber, 2010, 817). Με την δυτική ορθολογικότητα εξαφανίστηκαν οι προϋποθέσεις της πίστης στα ανθρώπινα δικαιώματα παγκοσμίως (Joas, 2005, 265). Ο Διαφωτισμός σήμανε το τέλος των μαζικών θρησκευτικών πεποιθήσεων και η «αισιόδοξη πίστη στη φυσική αρμονία των ελεύθερων ατόμων καταστράφηκε για πάντα από τον καπιταλισμό» (Joas, 2005, 265).

Η απονομιμοποίηση του φυσικού δικαίου εμποδίζει τον υλικό ορθολογισμό της κρατικής τάξης. Στο γραφειοκρατικοποιημένο από το δικαιοκράτος της νεωτερικότητας διαδραματίζουν τα υποκειμενικά δικαιώματα μόνο ρόλο στην τυπική

ορθολογικότητά τους, η ισχύ τους δεν απαιτεί ιδιαίτερο εσωτερικό κίνητρο. Το αν το δίκαιο στηρίζει την «ελευθερία» του ατόμου ή απλώς την αυταρχική τάξη είναι κατά την έννοια αυτή τυχαία και εξαρτάται από τα συμφέροντα των πολιτικών και οικονομικών παραγόντων (Weber, 2010, 502). Στη σύγχρονη κοινωνία, σύμφωνα με τον Weber προσανατολίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα στην αύξηση της εξουσίας. Αν και η θεσμοθέτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συντελεί σε ελευθερίες, από την άλλη πλευρά, σχηματικά δηλαδή, «επιβάλλει πειθαρχία» στην κοινωνική δράση (Weber, 2010, 29). Η ισχύς ενός συγκεκριμένου δικαιοκτικού συστήματος κάνει την κοινωνική δράση πιο προβλέψιμη και διασφαλίζει έτσι στα άτομα τη δυνατότητα να διαθέτουν οικονομικά αγαθά (König, 2002, 110). Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν ένα μέσο για την αύξηση της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Ο Weber αποδίδει τα προβλήματα της έλλειψης οικονομικής ρύθμισης στην καπιταλιστική εργαλειοποίηση των ατομικών ελευθεριών και τη λογική ασυμβατότητά τους με τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα (König, 2002, 144). Αυτός χαρακτηρίζει τα θεσμοθετημένα ανθρώπινα δικαιώματα, ακόμη και ως «προϋπόθεση ελεύθερης αντίδρασης αξιοποίησης του κεφαλαίου με τα υλικά αγαθά και τους ανθρώπους» (Weber, 2010, 726) η οποία οδηγεί στον συστηματικό περιορισμό της ατομικής ελευθερίας δράσης και στη χειρότερη περίπτωση, στην απώλεια της ελευθερίας των ατόμων (König, 2002, 111).

5. Δύο προσεγγίσεις-ερμηνείες των υποκειμενικών δικαιωμάτων

Στις μελέτες του για το δίκαιο στις σύγχρονες κοινωνίες ο Weber ερμήνευσε τη μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων ως αποτέλεσμα μιας θεμελιώδους αλλαγής στην αντίληψη της «νομιμότητας» (Menke, 2009). Το παραδοσιακό δίκαιο επιβάλλει υποχρεώσεις στο άτομο, του λέει τι πρέπει να κάνει και τον απειλεί με τις συνέπειες μιας παράλειψης. Ένας τέτοιος κανονισμός υποχρεώσεων δημιουργεί από την άλλη πλευρά - με τη μορφή μιας «αντανάκλασης» (Βέμπερ, 1979, 63 ·Menke, 2009, 1)⁴ -

⁴Τη διατύπωση του Μαξ Βέμπερ: «...πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι σε μια κοινωνιολογική ανάλυση... το νομικά εξασφαλισμένο συμφέρον ενός δεν είναι παρά η 'αντανάκλαση' μιας 'ρύθμισης' και ότι δεν του παρέχεται κανένα 'υποκειμενικό δικαίωμα'» Max Weber, 1979, 63.

νομιμότητα. Αυτό ισχύει με τη στοιχειώδη έννοια ότι η νομική επιβολή και η επιβολή της υποχρέωσης, για παράδειγμα, να μην κλέβει, από την άλλη πλευρά, δημιουργεί τη νομιμότητα να μην ληστεύεται. Αλλά δεν παρέχει στον άλλον ένα «υποκειμενικό δικαίωμα» να μην ληστέψει (Menke, 2009, 1). Μόνο το σύγχρονο δίκαιο μιλά για δικαίωμα ιδιοκτησίας (ή ακόμα και για ζωή, ελευθερία κ.λπ.) και έτσι αναστρέφει την προοπτική: η νομιμότητα του ενός δεν είναι πλέον «αντανάκλαση» της υποχρέωσης του άλλου, αλλά παράγει αυτή την υποχρέωση. Η νομιμότητα του ατόμου γίνεται «μπορώ», «πηγή εξουσίας» (Weber). Αυτή είναι η νομιμότητα υπό την έννοια των αποκαλούμενων «υποκειμενικών δικαιωμάτων»: Υποκειμενικά δικαιώματα εξουσιοδοτούν, δίνουν στο άτομο εξουσία πάνω στις πράξεις των άλλων (Menke, 2009, 1).

Στη διερεύνησή του για το σύγχρονο δίκαιο, ο Weber εξήγησε επίσης γιατί οδηγήθηκε σε αυτή τη μορφή του υποκειμενικού δικαιώματος (Weber, 1980, 419). Όπως προαναφέρθηκε ο Weber αναφέρει δύο διαφορετικούς παράγοντες των οποίων η αντιπαράθεση βρίσκεται πίσω από τις αντιθέσεις που μέχρι τώρα διαμορφώνουν τις συζητήσεις για τα υποκειμενικά δικαιώματα: «Η βασική κινητήρια δύναμη για την αλλαγή αυτή ήταν: πολιτικά, η ανάγκη για την εξουσία των ηγεμόνων και των αξιωματούχων από την ολοένα και πιο ισχυρή πολιτική κρατική εξουσία, οικονομική, αλλά [...] τα συμφέροντα της αγοράς, δηλαδή, λοιπόν: από την ιδιοκτησία ως τέτοια (‘ταξική θέση’) σε τυπικά ‘ελεύθερο’ αγώνα τιμών και ανταγωνισμού στην αγορά οικονομικά προνομιούχων» (Weber, 1980, 419 ·Menke, 2009, 2). Έτσι, υπάρχουν δύο παράγοντες που προωθούν τη νέα μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων. Ένας παράγοντας είναι η ριζική αλλαγή της πολιτικής τάξης: Το πλήθος των ενδιάμεσων συστημάτων των φεουδαρχικών κοινωνιών διαπερνώνται από την εμφάνιση του σύγχρονου κράτους, το οποίο μονοπωλεί την εξουσία και έτσι αντιμετωπίζει άμεσα όλους τους πολίτες του. Τα υποκειμενικά δικαιώματα αναφέρονται στη σχέση αυτή μεταξύ πολίτη και κράτους, η οποία καθορίζει τη σύγχρονη πολιτική τάξη. Ο άλλος παράγοντας είναι η γένεση μιας κοινωνικής σφαίρας που απελευθερώνεται από την κανονιστική ρύθμιση των πολιτικών ελέγχων (Menke, 2009, 2). Τοιουτοτρόπως, γίνεται το δίκαιο αρχή προστασίας και διασφάλισης όλων αυτών των συμφωνιών που τα μέλη της αστικής κοινωνίας έχουν «τυπικά ‘ελεύθερα’ (Weber, με τον Marx) συνάξει». Τα υποκειμενικά

δικαιώματα τους παρέχουν «ικανότητες» (Alexy, 1994, 211), τη βεβαιότητα ότι οι συμβάσεις τους προστατεύονται νομίμως (Menke, 2009, 2).

Μέσω αυτής της διπλής λειτουργίας για τις σύγχρονες κοινωνίες διαφαίνεται μια ασάφεια στη μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων, η οποία παρέμεινε κυρίαρχη και στις τρέχουσες συζητήσεις. Αυτό αποδεικνύεται από την ανεπίλυτη ένταση στην κατανόηση της νομικά εγγυημένης ελευθερίας. Ήδη στον Kant, στην έννοια του δικαίου, η ιδέα της ορθολογικής αυτονομίας και της έννοιας της ιδιωτικής αυθαιρεσίας συγκρούονται έντονα (Habermas, 1992, 142· Menke, 2009, 2). Αυτή η ένταση αντικατοπτρίζεται σε δύο εντελώς διαφορετικές ερμηνείες της ελευθερίας που εγγυάται από τα υποκειμενικά δικαιώματα: Από τη μια πλευρά, υπάρχει η θέση του Amartya Sen ότι η έννοια της εξουσιοδότησης μέσω των υποκειμενικών δικαιωμάτων συνίσταται στην «ενδυνάμωση» των υποκειμένων να συμμετέχουν στις κοινωνικές πρακτικές (Sen, 1992· Honneth, 1992 · Menke, 2009). Νομικά εγγυημένη ελευθερία είναι η ελευθερία ως υποκειμενική ικανότητα και οι υποκειμενικές ικανότητες για την άσκηση κοινωνικών πρακτικών για κοινωνική συμμετοχή. Ο Sen δίνει μια κοινωνική αναδιατύπωση της έννοιας της αυτονομίας και βλέπει να διευκολύνει την έννοια των δικαιωμάτων. Με αυτό τον τρόπο ο Sen καταγράφει τις συνέπειες από το ρήγμα με την παραδοσιακά φιλελεύθερη ιδέα της προστασίας της «αρνητικής ελευθερίας» (Geuss, 2005 · Menke, 2009), αυτήν του σημερινού αμερικανικού φιλελευθερισμού – Ronald Dworkin, John Rawls, με άλλη μορφή: Ο Joseph Raz αναφέρει: όταν η ιδέα των υποκειμενικών δικαιωμάτων απελευθερώνεται από τις ψευδείς ιδεολογίες του υποκειμένου, δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα μέσο κοινωνικής ενδυνάμωσης για αυτονομία (Menke, 2009). Από την άλλη πλευρά βρίσκεται η θέση ότι αυτό ανήκει στη μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων και ότι αυτά εκδίδουν νομικούς τίτλους, των οποίων η χρήση τοποθετείται στην αυθαιρεσία του ατόμου (Menke, 2009). Υποκειμενικά δικαιώματα να έχω σημαίνει μόνο *τη δυνατότητα* προσφυγής τους. Από την άποψη αυτή, η αντίστοιχη υποχρέωση των άλλων τοποθετείται στη διακριτική ευχέρεια του κατόχου των δικαιωμάτων (Feinberg, 1980, 156-158 · Menke, 2009). Στην ανάλυση της μορφής του υποκειμενικού δικαιώματος ο Niklas Luhmann διατύπωσε το εξής: «Το δίκαιο θέλει μόνο να θέλει, αν και όσο το άτομο θέλει και δεν θέλει, αν το άτομο δεν το θέλει, αναστέλλει τη θέλησή του σύμφωνα με την ιδιωτική βούληση» (Luhmann, 1981, 66 · Menke, 2009). Επομένως, η ελευθερία που παρουσιάζουν τα υποκειμενικά δικαιώματα δεν θεωρείται εδώ ως ικανότητα

κοινωνικής συμμετοχής, αλλά ως άνοιγμα περιθωρίου για ιδιωτική αυθαιρεσία (Wellmer, 1993 · Menke, 2009). Η μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων - αδιάφορο τι αυτά περιλαμβάνουν - σημαίνει την ενδυνάμωση του ατόμου στην κανονιστικά απελευθερωμένη αυθαιρεσία-θέλησή του (Menke, 2009).

5.1 Υποκειμενικά δικαιώματα και ανθρώπινη αξιοπρέπεια

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω αναπτύξεις μπορούμε να αναφέρουμε ότι υπάρχουν δύο αντίθετοι προσδιορισμοί του υποκειμένου των δικαιωμάτων: ως κοινωνικό μέλος και ως ιδιώτης-πολίτης (Menke, 2009). Αυτή η αντίθεση στην ερμηνεία της μορφής των υποκειμενικών δικαιωμάτων επαναλαμβάνεται στο πώς καθορίζεται η σχέση μεταξύ αυτής της μορφής και του κανονιστικού περιεχομένου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πρώτον, μπορεί κανείς να πει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι μια ορισμένη ομάδα υποκειμενικών δικαιωμάτων, δηλαδή τα θεμελιώδη: τα δικαιώματα που αφορούν το καθεστώς του νομικού προσώπου αυτού καθαυτού. Αυτά συνήθως νοούνται ως τρία είδη δικαιωμάτων: τα φιλελεύθερα αμυντικά δικαιώματα, τα δικαιώματα δημοκρατικής συμμετοχής και τα κοινωνικά δικαιώματα. Μια πρώτη ερώτηση αφορά το αν ακόμη απλά και η μορφή υποκειμενικών δικαιωμάτων φέρει αυτά τα απαιτητικά κανονιστικά περιεχόμενα. Εάν απαντηθεί καταφατικά σε αυτό το ερώτημα, τότε μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι είναι αντίθετο αν κράτη, όπως οι ασιατικές δικτατορίες, εισάγουν ένα καπιταλιστικό σύστημα ιδιοκτησίας χωρίς θεμελιώδη δικαιώματα (Habermas, 1999 · Menke, 2009).

Το ερώτημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ωστόσο, δεν είναι μόνο ερώτημα του περιεχομένου των θεμελιωδών υποκειμενικών δικαιωμάτων, αλλά και των φορέων τους, όχι μόνο λοιπόν το ερώτημα, ποια δικαιώματα πρέπει να ισχύουν, αλλά *ποιος* έχει ή πρέπει να έχει τέτοια θεμελιώδη δικαιώματα. Υποκείμενα, φορείς των δικαιωμάτων είναι τα φυσικά πρόσωπα. Αυτό το ερώτημα απαντάται στο προοίμιο της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948 (Menke / Rollmann, 2005· Menke, 2009). Για την έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αναφέρεται: *«Επειδή η αναγνώριση της αξιοπρέπειας, που είναι σύμφυτη σε όλα τα μέλη της ανθρώπινης οικογένειας, καθώς και των ίσων και αναπαλλοτριωτων δικαιωμάτων τους αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της*

ειρήνης στον κόσμο. Επειδή η παραγνώριση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου οδήγησαν σε πράξεις βαρβαρότητας, που εξεγείρουν την ανθρώπινη συνείδηση, και η προοπτική ενός κόσμου όπου οι άνθρωποι θα είναι ελεύθεροι να μιλούν και να πιστεύουν, λυτρωμένοι από τον τρόμο και την αθλιότητα, έχει διακηρυχθεί ως η πιο υψηλή επιδίωξη του ανθρώπου.» (Οικουμενική Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 1948). Επίσης, η ικανότητα κάθε ατόμου να είναι φορέας δικαιωμάτων συνυφαίνεται με την ανθρώπινη φύση του και κατοχυρώνεται με συνταγματικές διατάξεις και στο Ελληνικό Σύνταγμα (Δημητρόπουλος, 2008, 114).

Το γεγονός ότι η «ανθρώπινη αξιοπρέπεια» δεν μπορεί να παράσχει έναν ανεξάρτητο λόγο για το νομικό σύστημα δεν σημαίνει ότι η έννοια έχει χάσει τη σημασία της για τον καθορισμό των δικαιωμάτων. Η έννοια αυτή έγκειται στη συμβολή που αποδίδει η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στην αποσαφήνιση του ανωτέρω διατυπωμένου ερωτήματος: ποιος είναι ο φορέας των υποκειμενικών δικαιωμάτων και πώς πρέπει να γίνει κατανοητό το θέμα των δικαιωμάτων αυτών (Menke, 2009).

Η έννοια της αξιοπρέπειας απαντά στο ερώτημα για το υποκείμενο των δικαιωμάτων όπου ονομάζει ως υποκείμενο τον «άνθρωπο» (Menke, 2009). Η έμφαση αυτής της απάντησης είναι ότι όλοι (οι άνθρωποι) είναι φορείς δικαιωμάτων, ότι κανείς δεν πρέπει να αποκλείεται από τη δικαιοκή υποκειμενικότητα. Αλλά η έμφαση αυτής της απάντησης διαψεύδει το γεγονός ότι η αναφορά στον «άνθρωπο» ως υποκείμενο των δικαιωμάτων υπονοεί μια *ειδική απεύθυνση* (Menke, 2009).

Αυτή η απάντηση, η οποία δίνεται στην έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στο ερώτημα για το υποκείμενο των δικαιωμάτων, αντιστοιχεί στον πρώτο από τους δύο προαναφερθέντες προσδιορισμούς των υποκειμενικών δικαιωμάτων: τα δικαιώματα ως δυνατότητα κοινωνικής συμμετοχής (Menke, 2009). Ωστόσο, αυτό κανονίζει τη διαλεκτική της «ανθρώπινης αξιοπρέπειας» ότι η έννοια του ανθρώπου αποτελεί συγχρόνως τη βάση για την αντίθετη, ατομικιστική προσέγγιση-ερμηνεία των υποκειμενικών δικαιωμάτων. Σε αυτή τη δεύτερη ανάγνωση, η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας θέλει να πει ότι ο άνθρωπος, στο «πολιτικό» ή «πνευματικό» του προσδιορισμό, δεν χρησιμοποιείται ως κοινωνικό μέλος (Menke, 2009).

Καθώς παραμένει ασαφής και ανεπαρκώς αιτιολογημένη, αυτή είναι η άλλη πλευρά της αντι-ολοκληρωτικής κληρονομιάς της έννοιας της ανθρώπινης

αξιοπρέπειας (αυτό το μοτίβο βρίσκεται σε διαφορετικούς συγγραφείς, όπως ο Adorno, Plessner και Luhmann) (Menke, 2009). Ο «άνθρωπος» βρίσκεται για την «άλλη πλευρά» (Luhmann) στο υποκείμενο, το οποίο δεν μπορεί να είναι πλήρως ενταγμένο στην κοινωνία. Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου συνίσταται σε αυτή τη δεύτερη ανάγνωση στην αξίωση του ανθρώπου να παραμένει έξω από την κοινωνία, και η μορφή των ατομικών δικαιωμάτων βρίσκει ακριβώς την αιτιολόγηση ότι να καταστήσει αυτή την αξίωση εξίσου έγκυρη για όλους, δίνοντας στην κανονιστικά ελεγχόμενη αυθαιρεσία του ατόμου ένα περιθώριο (Menke, 2009) .

5.2 Ίσες ευκαιρίες ως υποκειμενικό ανθρώπινο δικαίωμα

Οι σχέσεις των πολιτών και οι συνθήκες εργασίας έχουν αλλάξει για παράδειγμα στο χώρο της εκπαίδευσης. Αυτή η αλλαγή τροφοδοτείται κυρίως από δύο επιχειρήματα: από τη μία πλευρά η εκπαίδευση νοείται πλέον εμφανώς ως υποκειμενικό ανθρώπινο δικαίωμα που ο καθένας δικαιούται. Ως εκ τούτου, θεωρείται όχι ως πράξη χάριτος, αλλά ως υποχρέωση του κράτους να παρέχει στους πολίτες αυτό το δικαίωμα. Από την άλλη υποστηρίζουν ιδιαίτερα οικονομικοί παρατηρητές τις ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση ως προϋπόθεση για διαρκή ευημερία και ως εκ τούτου αναγκαιότητα για την ευημερία μιας κοινωνίας - συμπεριλαμβανομένης ακόμη και της μείωσης του πληθυσμού.

Ανεξάρτητα, όμως, αν η απουσία ίσων ευκαιριών βιώνεται πρωτίστως ως κοινωνική αδικία ή απλώς ως οικονομική κύρωση, η ανάγκη για δράση αναγνωρίζεται κυρίως, όχι μόνο λόγω των διαδηλώσεων της νεολαίας σε ευρωπαϊκές και άλλες χώρες, από το γεγονός ότι βαθιές ανισότητες και αδικίες στην εκπαίδευση μπορούν να θέσουν μακροπρόθεσμα σε κίνδυνο την κοινωνική ειρήνη μιας κοινωνίας.

Το πρόβλημα της άνισων εκπαιδευτικών ευκαιριών έχει πολλές όψεις: δεν αναφέρεται μόνο στους νέους από κοινωνικά ή / και οικονομικά μειονεκτούσες οικογένειες, είτε προέρχονται από οικογένειες μεταναστών ή όχι. Πρέπει να σημειωθεί επιπλέον η κατάσταση των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες και τα άτομα με ειδικές ανάγκες, θέματα ισότητας των φύλων καθώς και η ικανότητα δια βίου μάθησης.

Το ζήτημα των ίσων ευκαιριών προκύπτει συνεπώς και μετά το τέλος της σχολικής φοίτησης. Ακόμη και αυτή η σύντομη αναφορά δείχνει ότι πρόκειται για τεράστιο καθήκον της πολιτικής κρατικής βούλησης.

Αντί Επιλόγου

Οι επιπτώσεις της θεσμοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που περιγράφονται από τον Weber μπορούν να συνοψιστούν ως απώλεια νοήματος και ελευθερίας. Ο τυπικός ορθολογισμός του δικαίου απωθεί αξίες-ορθολογικές, «ουσιώδεις» πτυχές των δικαιοκόνων, όπου η νομιμότητα τελικά «απαλλάσσεται από την ηθική» (König, 2002, 142). Περιπίπτει στην απώλεια νοήματος. Η θεσμοθέτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθιστά την κοινωνική δράση πιο προβλέψιμη και επομένως χρησιμεύει στην αύξηση της πολιτικής και οικονομικής ισχύος. Το άτομο βρίσκεται αντιμέτωπο με την απέραντη κερδοφορία και το πεδίο δράσης του περιορίζεται σταδιακά και τελικά γίνεται θύμα της εκμετάλλευσης του κεφαλαίου, που σημαίνει απώλεια της ελευθερίας. Συνολικά, ο Weber διαπιστώνει άμεση συμμετοχή των θεσμοποιημένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην αμφισημία της νεωτερικότητας. Από την μία πλευρά παραπέμπουν αυτά στη διαμόρφωση μιας ελεύθερης και αυτοπροσδιοριζόμενης «προσωπικότητας», από την άλλη πλευρά, ευνοούν τους ορθολογικούς κανονισμούς, στους οποίους η ατομική ελευθερία δράσης περιορίζεται ουσιαστικά (König, 2002, 128).

Όσον αφορά τις δύο προσεγγίσεις-ερμηνείες των υποκειμενικών δικαιωμάτων θα πρέπει να αναφερθεί ότι δικαιοκόνες νομιμοποιητικές θέσεις συνήθως αποφασίζουν για μία από τις δύο ερμηνείες των υποκειμενικών δικαιωμάτων και περιγράφουν τα δικαιώματα είτε ως ικανότητα κοινωνικής συμμετοχής είτε ως ατομική αυθαιρεσία. Από την άλλη πλευρά, οι δικαιοκόνες-κριτικές θέσεις που έχουν τις ρίζες τους στον κοινοτισμό (Glendon, 1991) ή στον μαρξισμό (Brown, 2002) ή και στα δύο (Menke, 2009) τονίζουν τη «διαλεκτική» εμπλοκή της κοινωνικά ενδυναμωτικής πρόθεσης των υποκειμενικών δικαιωμάτων με την *de facto* απελευθέρωση ιδιωτικής αυθαιρεσίας (Menke, 2009). Αυτό γίνεται με την κριτική πρόθεση να αποκαλυφθεί η απελευθέρωση των σχέσεων εξουσίας που συνδέεται με τη νόμιμη απελευθέρωση της ιδιωτικής αυθαιρεσίας (αν δεν είναι ο απώτερος στόχος τους): Με το να

απελευθερώνουν τα υποκειμενικά δικαιώματα την ιδιωτική αυθαιρεσία από οποιοδήποτε κανονιστικό έλεγχο, διαφεύγουν συγχρόνως οι κοινωνικές σχέσεις εξουσίας της κριτικής (Menke, 2009). Αλλά αυτή η διαλεκτική σχέση μεταξύ ελευθερίας και εξουσίας ισχύει και για την άλλη πλευρά των υποκειμενικών δικαιωμάτων: Η ικανότητα της κοινωνικής συμμετοχής καθιστά κάποιον ικανό για κάτι και τον απελευθερώνει, καθώς επίσης είναι κανονιστική και επιβάλλει πειθαρχία. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη ότι ακριβώς η διαλεκτική σύνδεση διαφόρων πλευρών αποτελεί τη μορφή υποκειμενικών δικαιωμάτων (Menke, 2009). Στο σημείο αυτό βρίσκεται η αξία ή η απόδοση αυτής της μορφής των σύγχρονων κοινωνιών: Σε αυτές είναι ελευθερία και εξουσία άρρηκτα συνδεδεμένες, και μάλιστα σε κάθε περίπτωση συναντάται η μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων και στις δύο προσεγγίσεις-ερμηνείες: για τα υποκειμενικά δικαιώματα, ως πραγματοποίηση κοινωνικής συμμετοχής και ως απελευθέρωση της ατομικής αυθαιρεσίας. Η ανάλυση της έννοιας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση του λόγου της αδιαίρετης αυτής δικαιοκτικής έντασης. Αυτός ο λόγος είναι η παράδοση μορφή του ανθρώπου ως φορέα δικαιωμάτων (Menke, 2009).

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι υποκειμενικά δικαιώματα, είναι έμφυτα για κάθε ανθρώπινο ον και μπορούν να απαιτηθούν από όλους. Είναι οικουμενικά, αναπαλλοτρίωτα και αδιαίρετα.

Βιβλιογραφία

- Albert, G./Bienfait, A./Sigmund, St./Wendt, C., 2005. Das Weber-Paradigma. Eine Einleitung. In: G. Albert/A. Bienfait /St. Sigmund,/C. Wendt (Hrsg.). *Das Weber-Paradigma*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1-20.
- Alexy, R., 1994. *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Baer, S., 2014. *Rechtssoziologie: Eine Einführung in die interdisziplinäre Rechtsforschung*. Baden- Baden: Nomos Verlag 2. Auflage.
- Βέμπερ, Μ., 1972. *Δοκίμια επί της θεωρίας των κοινωνικών επιστημών*. (Μπφρ. Α. Γρηγορογιάννη, κεφ. 1 και 2). ΕΚΚΕ.
- Benhabib, S., 2008. *Die Rechte der Anderen. Ausländer, Migranten, Bürger*. Aus dem Amerikanischen von Frank Jakubzik. Frankfurt..M.: Suhrkamp.
- Brown, W., 2002. Suffering the Paradoxes of Rights. In: W. Brown / J. Halley (Hg.). *Left Legalism / Left Critique*. Durham. London: Duke University Press, 420–433.
- Γκίβαλος, Μ., 1998. Τύποι των δικαιωμάτων και του πράττειν στον Χάμπερμας σε σχέση με παραδοσιακές θεμελιώσεις: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 12, 108- 137, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/15130>, (11.02.2018).
- Colliot-Thélène, C. 2009. Für eine Politik der subjektiven Rechte: der Kampf um Rechte als politischer Kampf. *Trivium*, (3) 2009, 1-19, <http://journals.openedition.org/trivium/3316>, (12.02.2018).
- Δεσποτόπουλος, Κ., 1986. *Η δικαιοσύνη και το σύστημα του δικαίου*, <http://www.epoxi.gr/scriptum129.htm>, (14.02.2018).
- Δημητρόπουλος, Α., 1998. *Κοινωνικός Ανθρωπισμός και Ανθρώπινα Δικαιώματα*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Δημητρόπουλος, Α., 2008. *Συνταγματικά Δικαιώματα – Γενικό Μέρος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Descombes, V., 2004. *Le compliment de sujet*. Paris: Gallimard.
- Feinberg, J., 1980. *Rights, Justice, and the Bounds of Liberty*. Princeton: University Press.
- Gephart, W. 2010. Einleitung. In: W. Gephart /Siegfried H. (Hrsg.), *Max Weber. Wirtschaft und Gesellschaft. Die Wirtschaft und die gesellschaftlichen Ordnungen und Mächte*. Nachlaß – Max Weber Gesamtausgabe, Abteilung I: Schriften und Reden, Band 22-3, Tübingen: Mohr Siebeck, 1-135.
- Geuss, R., 2005. *Outside Ethics*. Princeton: University Press.
- Glenden, M.A., 1991. *Rights Talk*. New York: The Free Press.

- Habermas, J., 1992. *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Habermas, J., 1999. Zur Legitimation durch Menschenrechte. In: H. Brunkhorst/ P. Niesen (Hg.). *Das Recht der Republik*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 386–403.
- Honneth, A., 1992. *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Joas, H., 2005. Max Weber und die Entstehung der Menschenrechte. Eine Studie über kulturelle Innovation. G. Albert/ A. Bienfait / St. Sigmund / C. Wendt (Hrsg.). *Das Weber- Paradigma*. Tübingen: Mohr Siebeck, 252-270.
- Kelsen, H., 1976. *Reine Rechtslehre*. Unveränderter Neudruck der 2., vollst. neubearb. u. erw. Aufl.1960, Wien: Deuticke.
- König, M., 2002. *Menschenrechte bei Durkheim und Weber. Normative Dimensionen des soziologischen Diskurses der Moderne*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- König, M., 2012. Max Weber. In: A. Pollmann, /G. Lohmann. *Menschenrechte. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Stuttgart: J.B. Metzler, 57-59.
- Kruse, V./Barrelmeyer, U., 2012. *Weber Max. Eine Einführung*. Konstanz/München: UVK Verlagsgesellschaft.
- Luhmann, N., 1981. Subjektive Rechte: Zum Umbau des Rechtsbewusstseins für die moderne Gesellschaft. In: ders.: *Gesellschaftsstruktur und Semantik*. Bd. 2. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 45–104.
- Menke, Ch., 2009. Subjektive Rechte und Menschenwürde. Zur Einleitung: *Trivium* 3/2009, <http://trivium.revues.org/3296>, (09.01.2018).
- Menke, C. / Pollmann, A., 2007. *Philosophie der Menschenrechte. Zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Sen, A., 1992. *Inequality Reexamined*. New York / Oxford: Russell Sage Foundation.
- Villey, M., 2003. *La formation de la pensée juridique moderne*. Paris: PUF.
- Weber, M., 1922. Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie. In: M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 403-450.
- Weber, M., 1963. Gedenkrede auf Georg Jellinek. In: R.König/J. Winkelmann(Hrsg.). *Max Weber zum Gedächtnis*. Sonderheft 7 der Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Köln:Opladen,13-18.
- Weber, M., 1979. *Οικονομία και Δίκαιο. Κοινωνιολογία του Δικαίου*. (Μτφρ. Μ. Κυπραίου). Αθήνα: Σάκκουλα.
- Weber, M., 1980. *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*. hg. v. Johannes Winkelmann. Tübingen: Mohr Siebeck.

Weber, M., 1997. *Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Κένταυρος.

Weber, M., 2002. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Studienausgabe, hg. Von Johannes Winckelmann. 5. Aufl. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) (1920-1921).

Weber, M./Winckelmann, J., 1988. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr Siebeck, 7. Auflage.

Weber, M./Gephart, W. 2010. *Max Weber Gesamtausgabe*. Abteilung I: Schriften und Reden Band 22-3: Max Weber Wirtschaft und Gesellschaft. Die Wirtschaft und die gesellschaftlichen Ordnungen und Mächte. Nachlaß. Tübingen: Mohr Siebeck.

Wellmer, A., 1993. Freiheitsmodelle in der modernen Welt. In: ders.: Endspiele: *Die unversöhnliche Moderne*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 15–53.